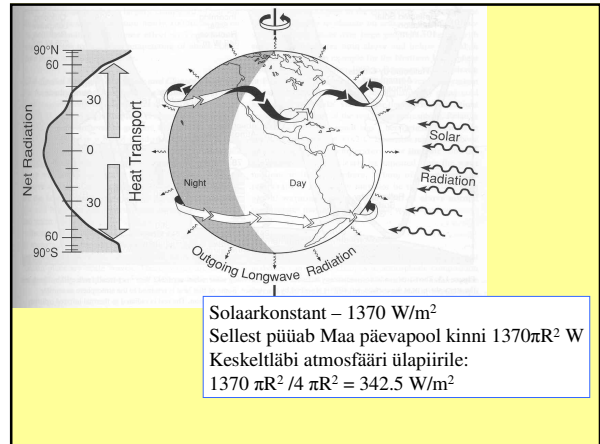

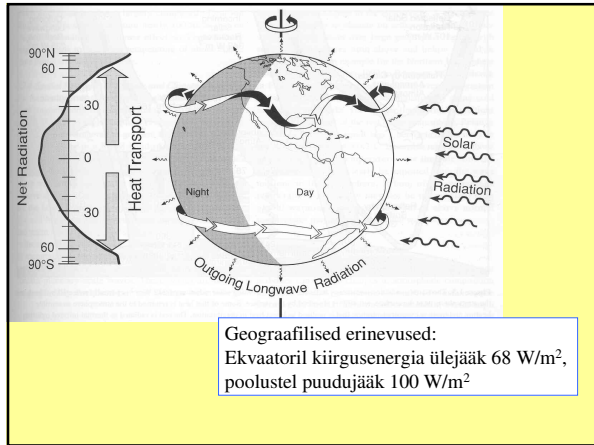

Kust tulevad tuuled?

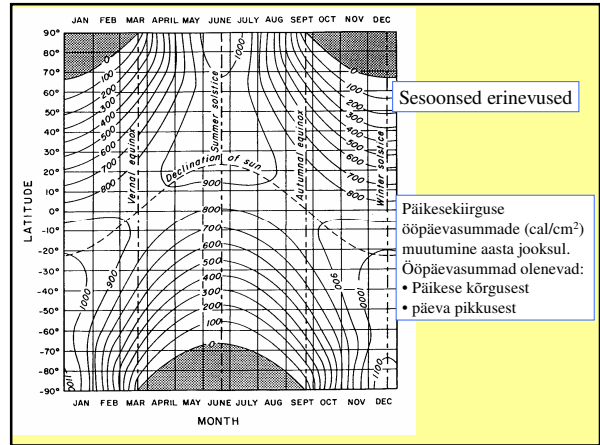
Sirje Keevallik
TTÜ Meresüsteemide Instituut

Solaarkonstant – 1370 W/m²
Sellest püüab Maa päevapool kinni 1370πR² W
Keskeltläbi atmosfääri üläpiirile:
1370 πR² / 4 πR² = 342.5 W/m²

Geograafilised erinevused:
Ekvaatoril kiirusenergia ülejääk 68 W/m²,
poolustel puudujääk 100 W/m²

Sesoonsed erinevused

Päikesekiirguse
ööpäevasummade (cal/cm²)
muutumine aasta jooksul.
Ööpäevasummad olenevad:
• Päikese kõrgusest
• päeva pikkusest

Miks õhk hakkab liikuma?

Rõhu gradientjõud:

$$\vec{F} = -\frac{1}{\rho} \text{grad}p$$

Gradient on positiivne väljafunktsiooni kasvamise suunas
Miiinus näitab, et õhk hakkab liikuma sinna, kus rõhk madalam

Hüdrostaatika võrrand:

$$dp = -\rho g dz$$

Ideaalse gaasi olekuvõrrand:

$$p = \rho RT$$

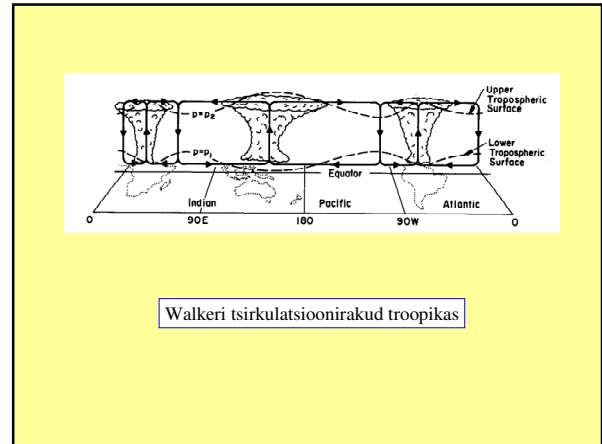
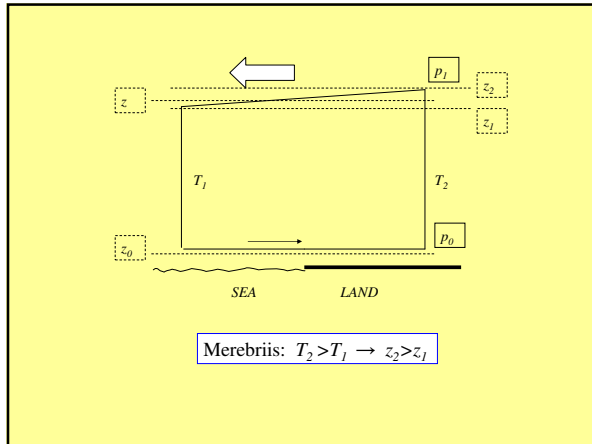
Neid kombineerides:

$$\frac{dp}{p} = -\frac{g dz}{RT}$$

Siit: kahe samarõhupinna vaheline
kaugus on võrdeline temperatuuriga:

$$dz = \text{const } T$$

Ühe ruutmeetri kohal olev vertikaalne samm

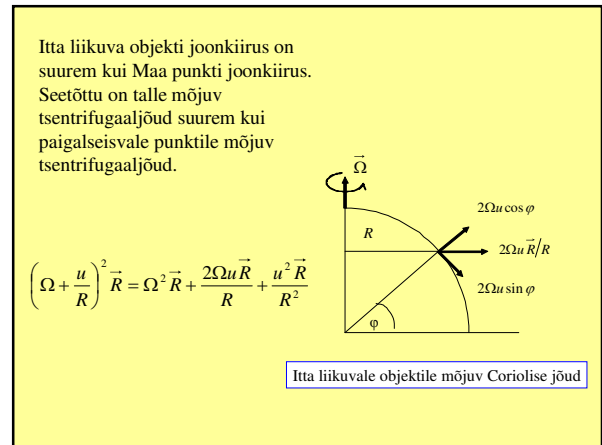
Coriolise jõud

Maa pöörlemine tekitab kaks näivjõudu:

- tsentrifugaaljõud, mis mõjub kõigile objektidele
- Coriolise jõud, mis mõjub ainult liikuvatele objektidele

Coriolise jõud mõjub risti liikumisega

- Põhjapoolkeral paremale
- Lõunapoolkeral vasakule

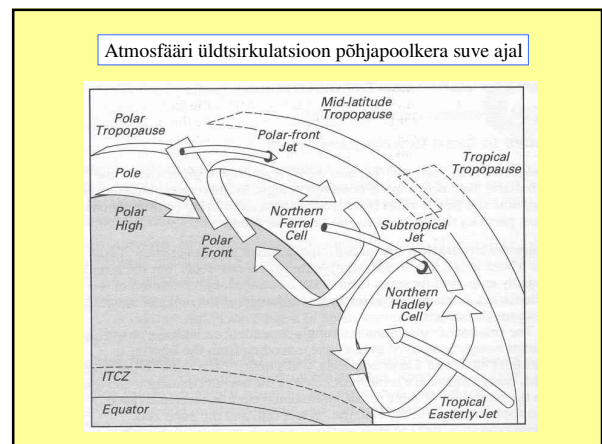

Ekvaatori kiirus 1670 km/h
60. laiuskraadi kiirus 835 km/h

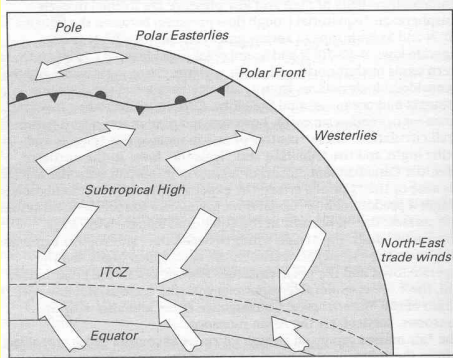
Liikumishulga momendi jäävuse seadus

$$\Omega R^2 = \left(\Omega + \frac{\delta u}{R + \delta R}\right)(R + \delta R)^2$$

Lõunasse liikuvale objektile mõjuv jõud:

Tuulesüsteemid aluspinna lähedal põhjapoolkera suve ajal

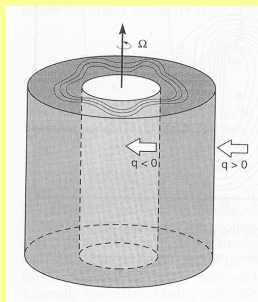
Soojuse ülekanne läbi kesklaiste

Lääne-idasuunalise õhuvoolu abil ei saa transportida soojust põhjast lõunasse

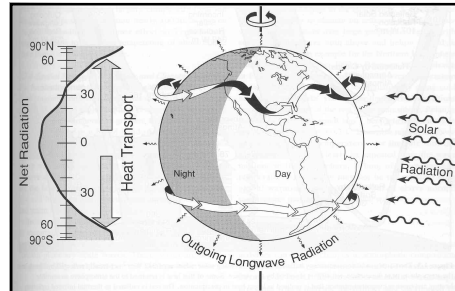
Õnneks on läänevool ebastabiilne

Ebastabiilsuse avalduseks on

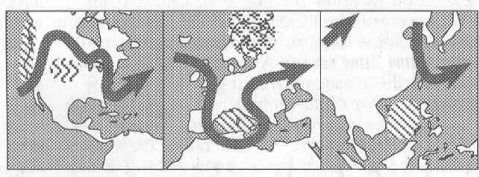
- Planetaarsed lained
- Tsükloonaalne tegevus

Vedelik kahe pöörleva silindri vahel, millest välimist soojendatakse

Soojuse ülekande tühiks viisiks läbi kesklaiste on planetaarsed lained

Jugavool põhjapoolkeral
International Herald Tribune, 10.-11. november 2001
 Tugev tuul ja vihm Vahemeremaal
 Lumi Skandinaavias
 Ebatavaliselt soe USA keskosas

Salzburg -1 C
 Budapest +6 C

Ilmavõrrandid

Newtoni II seadus
 (jõud paneb õhu liikuma)
 Rõhu gradientjõud
 Gravitatsioonijõud
 Hõõrdejõud
 Coriolise jõud
 Tsentrifugaaljõud

Termodünaamilise energia võrrand
 (soojus kulub tööks ja temperatuuri tõstmiseks)

Veebilansi võrrand
 koos faasiüleminekutega

Ideaalse gaasi olekuvõrrand
 (seob omavahel ruumala, rõhu ja temperatuuri)

Pidevuse võrrand
 (mass ei kao)

Algtingimused ja ääretingimused

Tasakaaluline voolamine

Geostroofiline voolamine – rõhu gradientjõu tasakaalustab Coriolise jõud.

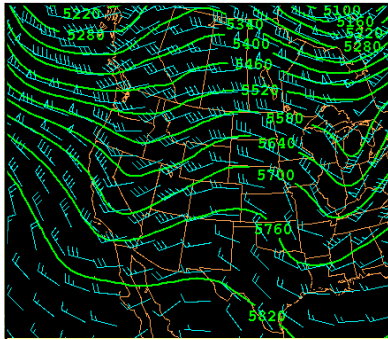
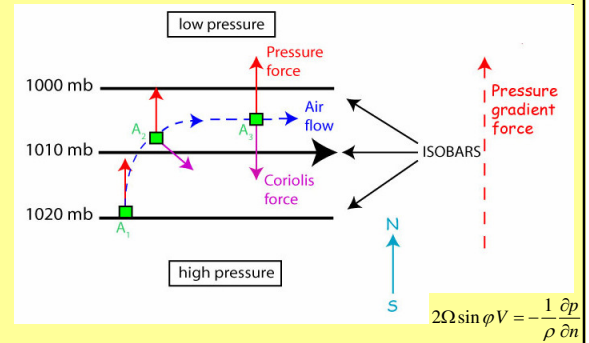
$$2\Omega \sin \varphi V = -\frac{1}{\rho} \frac{\partial p}{\partial n}$$

Gradientvoolamine – tasakaalus on rõhu gradientjõud, Coriolise jõud ja tsentrifugaaljõud.

$$\frac{V^2}{R} + 2\Omega \sin \varphi V = -\frac{1}{\rho} \frac{\partial p}{\partial n}$$

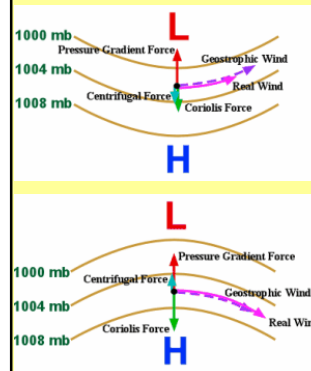
Koordinaat n on liikumisega risti ja suunatud vasakule

Geostroofiline voolamine

Geostroofiline tuul vabas atmosfääris 500 hPa nivool

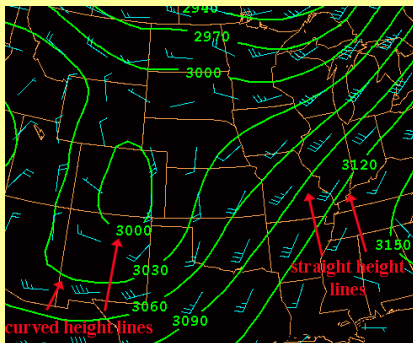
Gradientvoolamine

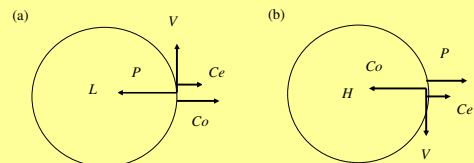
$$\frac{V^2}{R} + 2\Omega \sin \varphi V = -\frac{1}{\rho} \frac{\partial p}{\partial n}$$

Rõhu gradientjõu tasakaalustab kaks jõudu, mistõttu Coriolise jõud kahaneb ja tuul on geostroofilisest nõrgem

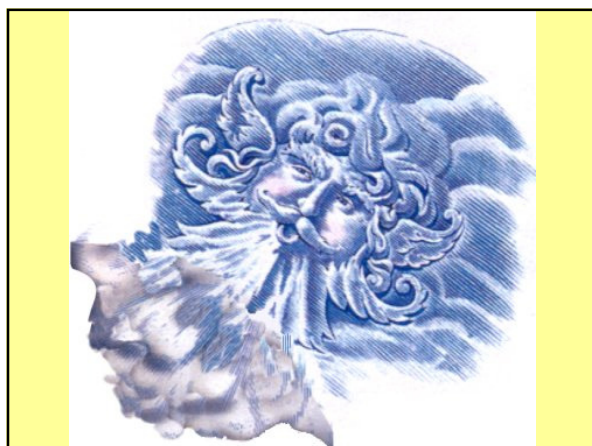
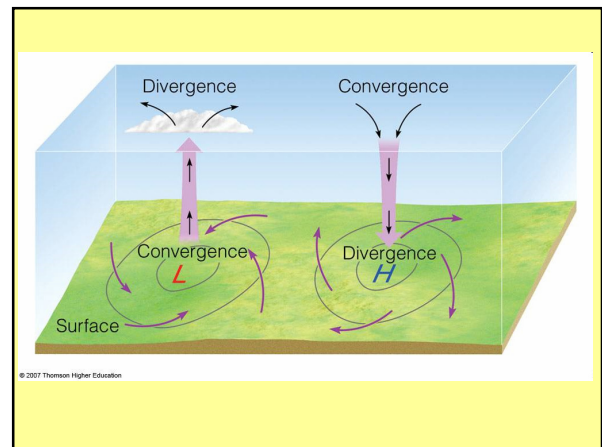
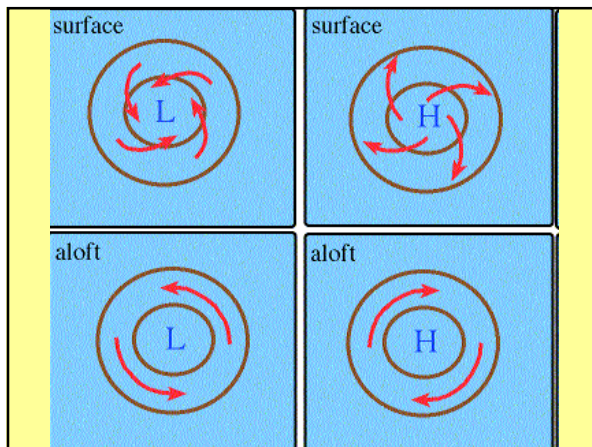
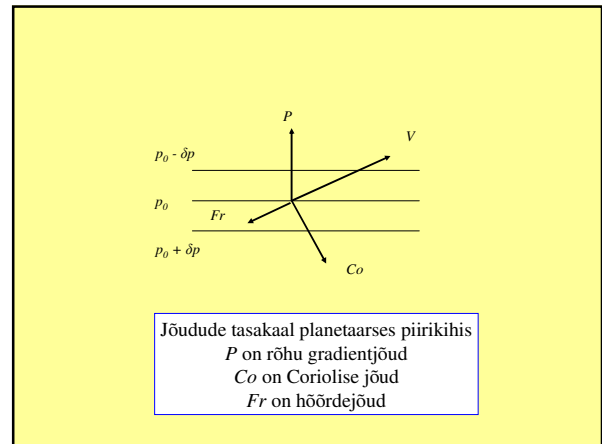
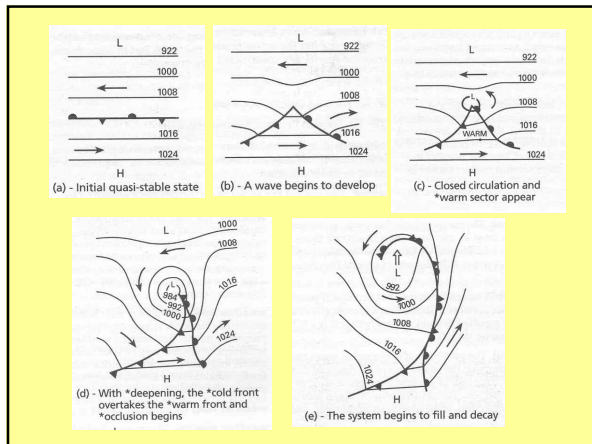
Rõhu gradientjõule lisandub tsentrifugaaljõud, mistõttu Coriolise jõud kasvab ja tuul on geostroofilisest tugevam

Gradienttuul vabas atmosfääris

Gradienttuul põhjapoolkeral
(a) - tsüklon, (b) - antitsüklon
 P on rõhu gradientjõud
 Co on Coriolise jõud
 Ce on tsentrifugaaljõud

Aiolose paun

Soodsad pärituuled – passaadid
 Teised head tuuled – briisid ja mussoonid
 Paunast välja lastud pahad tuuled –
 tsüklonite tuuled
 tornaadod ehk tuulispasad ehk vesipüksid
 troopilised tsüklonid ehk taifuunid ehk orkaanid
 suhhoveid
 samuumid
 sirokod
 mistraalid
 boorad
 föönid

